

משפחה כן בוחרים: לפרשת שמות

בספר בראשית, אותו סיימנו לקרוא בשבוע שעבר, מסופר לנו סיפורה של משפחה אחת, דור אחר דור. ספר שמות, אותו התחלנו לקרוא היום, מתאר לנו את גורלו של עם. המשפחה ה"בראשיתית", הוויה תחרות ויריבות, קנאה ושנאה. היא עסוקה בבחירות ובהדרות- מי לנו ומי לצרינו, מי ישאר בתוך המשפחה ומי יידון לעזבה. פרשת שמות, הפותחת את סיפורו של העם העברי, היהודי, מאפשרת למשפחה, ההופכת לעם, לפתוח שעריה לאנשים ולנשים מחוצה לה. ה"אנחנו" הלאומי רחב ומאפשר יותר, לפי פרשת שמות, מן ה"אנחנו" המשפחתי.

פרשת שמות נפתחת בסיפורן של שפחה ופועה, המילדות, אשר מפירות את הצו המלכותי של פרעה, ופועלות למען הצלת תינוקות עבריים בני יומם. אימו ואחותו של משה (יוכבד ומרים), שומרות על חיי הילד משה, ומצילות אותו ממוות. בת פרעה, מורדת באביה, ותוך סיכון עצמי גבוה ביותר, מושה את משה, בן העבדים, מן היאור ומושיעה אותו ואותו. בהמשך הפרשה, גואלת ציפורה, אשת משה, את הנביא, המושיע, ממוות מסתורי ומסוכן, תוך גילוי אומץ ותושיה. שש נשים אמיצות, ורק שתיים מהן שייכות ל"משפחה", לעם העברי, היהודי.

כשהרמב"ם (משנה תורה, הלכות עבדים, פרק ט', הלכה ח') דן באופי הרצוי של היחסים בין עבדים לאדוניהם, הוא מסביר כי יש פער בין הציווי הקר והטכני, לבין הדרישה האלהית העמוקה: "מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה". את הטעם לענין זה, מוצא הרמב"ם בפסוק מאיוב לא: "אם אֶמְאָס מִשִּׁפְט עֶבְדִי וְאֶמְתִּי בְרַבִּם עַמְדִי... הֲלֹא בְּכֶטֶן עֲשִׂינִי עֲשֵׂהוּ וְיִכְנְנֵנוּ בְּרַחֲם אֶחָד." כלומר - כולנו, אומר הרמב"ם, העבד והאדון, נבראנו בצלם אלהים, כולנו בני בניו של אדם הראשון, כולנו נולדנו מרחם אחד.

קל לנו יותר להבין את הדרישה הזו, כאשר אנחנו העבדים, וקצת קשה לנו יותר לזכור אותה, כאשר אנחנו האדונים. למרות זאת, מבקש אותנו הרמב"ם שם לזכור ולהזכיר, כי יש בנו, בני העם היהודי, ייחוד וקדושה, המחייבים אותנו, בין כעבדים ובין כאדונים - "זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים, צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר "ורחמיו על כל מעשיו" וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך". תשובתו של הרמב"ם כאן, לשאלה "מי היא יהודיה", מי שייכת ל"זרע אברהם", היא פשוטה: מי שמצליחה להידמות לאלהים בהיותה מרחמת על כל מעשיו ובריותיו, היא יהודיה. היא שייכת ל"זרע אברהם".

שפחה ופועה, בת פרעה וציפורה, לא שייכות למשפחה העברית. הן בנות לאומים ודתות אחרים. חז"ל התקשו בזהותן של המילדות, ובאמצעות המדרש, זיהו את שפחה ופועה עם יוכבד ומרים. אני מבקשת לדחות את פרשנותם זו משתי סיבות - האחת: אני מעדיפה סיפור שיש בו שש נשים, על פני סיפור

שיש בו רק ארבע. השניה: חלק מגדולתם וחשיבותם של מעשי המילדות נעוץ בהיותן זרות, לא עבריות, ואפילו אויבות לעם העברי. גם הצלתם של תינוקות משפחתי ועמי, בעת פחד ומצוקה, ראוי לשבח. על אחת כמה וכמה כאשר מדובר בהצלת ילדיהם של אויבי ועבדי.

על ציפורה אנו יודעים מעט מאוד, אולם אביה - יתרו - זכה לכבוד גדול בתורה. אנו יודעים כי משה אהבו, כיבד אותו והקשיב לדבריו. במובנים מסויימים, הוא אומץ אל העם היהודי, וחווה איתו כמה מרגעיו הגדולים והמשמעותיים ביותר, כמו מעמד הר סיני. מן הידוע לנו על יתרו, אפשר להבין, שציפורה חונכה בבית סובלני ואוהב אדם, וגדלה על ברכיה של השקפת עולם המכבדת בני אדם בשל חכמתם וצדיקותם, ואינה מפלה בין דם לדם בהקשר זה. האם נוכל אנחנו לומר את אותם הדברים על עצמנו ועל בנותינו?

בת פרעה, לעומת זאת, גדלה בבית אחר לחלוטין. אביה ציווה להרוג את הבנים הנולדים לעברים, מתוך חשש שמא יגדלו ויאיימו על שלטונו. הוא ציווה להטביע את התינוקות הזכרים, כדי שלא יזכו להתבגר ולהטיל ספק בעבודתם ולמרוד בו. "אויב", בעיני פרעה, הוא כל מי שנולד ל"אויב", גם אם טרם זכה ליום אחד של חיים. וככה, הוא ראוי למוות. בת פרעה, גדלה בבית שונא, אבל הפכה עצמה לאוהבת. היא מרדה בבית שבו גדלה, מרדה בחינוך שלה.

המרד שלה באביה הוא מרד חריף, היוצא כנגד כל תפיסת העולם עליה חונכה: אביה ציווה לראות בכל תינוק עברי אויב, והיא בחרה לאהוב את הילד שמשתה מן היאור (למרות שידעה כי מילדי העברים הוא); אביה גילה אכזריות קשה לעבדיו, והיא גילתה כלפיהם חמלה ("ותחמול") ורוך; אביה פחד מן הבנים כי זיהה בהם את הכוח המאיים עליו, והיא הראתה לו ולנו שדוקא מן הבנות והנשים תבוא הישועה.

גם חז"ל מכירים בגדולתה של בת פרעה ובאומץ ליבה, ובדרכם טובת הלב, הם "משדכים" אותה לכלב בן יפונה. במדרש על פסוק מדברי הימים (דה"א ד - 18): וְאֵלֶּה בְּנֵי בְתֻלָּה בַת פְּרָעָה אֲשֶׁר לָקַח מֶרְדִּי, הם אומרים (ויק"ר, א'): אשר לקח מרד, זה כלב. ... ר' אבא בר כהנא אמ' זה מרד בעצת מרגלים וזו מרדה בעצת אביה, יבוא מורד ויקח את המורדת. ר' יהודה בר' סימון אמ' זה הציל את הצאן וזו הצילה את הרועה, יבוא מי שהציל את הצאן ויקח מי שהצילה את הרועה. ובאותו מדרש, הם מוסיפים: ר' יהושע דסיכנין בש' ר' לוי אמ' לה הקב"ה לבתיה בת פרעה, משה לא היה בנך וקראת אותו בנך, אף את לא את בתי ואני קורא אותך בתי. ואולי זו הסיבה שהם קוראים לה "בת יח"י".

בחכמתם כי רבה, קובעים חז"ל, כי בת פרעה, ראויה להיחשב כבתו של אלהים. היא לא שייכת למשפחת העברים, ולא לעם היהודי, אבל מעשיה מעידים עליה שהיא ראויה לכך.

סיפורן של שפרה, פועה, ציפורה ובת פרעה, בפרשה שלנו, מאפשר לנו להבין את אחת מן המשמעויות שבהפיכה מ"משפחה ל"עם". בעוד היחס אל המשפחה, אל ה"אנחנו" המשפחתי, הוא יחס, בד"כ, של גנטיקה וביולוגיה, היחס אל העם, אל ה"אנחנו" הלאומי, הוא יחס של בחירה. איננו בוחרות את הורינו

ואחיותינו, אבל אנחנו יכולות לבחור, ואולי אף ראוי לנו לבחור מי יבוא בעמנו, מי ימנה בקהלנו. "זרע אברהם" אינה בהכרח הגדרה גנטית, אלא ערכית. ואת הבחירה מי תיחשב בעינינו כשייכת אליו, כך אני לומדת מפרשת שמות, כדאי לנו לעשות ע"פ קריטריונים של הידמות לאלהים ומילוי אחר ציווי העמוקים והנעלים - "ורחמיו על כל מעשיו".